

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2017 metai

2

LI

Vilnius 2018

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2017

2

Vilnius 2018

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2017

2

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

MICHAŁ GIEDROYĆ (1929 10 25 – 2017 12 29)

2018 m. išvakarėse sulaukėme liūdnos žinios: kad 2017 m. gruodžio 29 d. Oksforde mirė didis Lietuvos bičiulis ir mecenatas, ankstyvosios Lietuvos christianizacijos (XIII–XIV a.) bei kunigaikščių Giedraičių giminės istorijos tyrinėtojas Mykolas Giedraitis (*Michał Jan Henryk Giedroyć*). Daug Lietuvai nusipelnusios kunigaikščių Giedraičių giminės palikuonis, po Antrojo pasaulinio karo atsidūręs Didžiojoje Britanijoje, jautė stiprų emocinį ryšį su protėvių Tėvyne bei giminės lizdu – Giedraičių bei Videniškių kraštu. Maloniai sutikdavo, kad Lietuvoje būtų vadinamas „lietuviškai“, tad šiame tekste taip ir rašysime jo vardą ir pavardę. M. Giedraičio nuopelnai Lietuvai buvo įvertinti Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu, o už jo rūpestį Giedraičių bei Videniškių krašto istoriniu paveldu bei paramą Giedraičių Antano Jaroševičiaus mokyklai velioniui buvo suteiktas Molėtų rajono savivaldybės garbės piliečio vardas.

M. Giedraitis gimė 1929 m. sausio 25 d. netoli Derečino esančiame Lobzove. Tuo metu ši vietovė buvo Lenkijos Respublikos Naugarduko vaivadijos Slanimo paviete, šiandien – Baltarusijoje. Velionio tėvas buvo Tadeušas Giedraitis (*Tadeusz Giedroyć*) (1888–1941), teisininkas ir Lenkijos Respublikos senatorius (išrinktas Voluinės vaivadijoje 1938 m.), motina – Ana Šostakovska (*Anna Dunin-Szostakowska*) (1894–1976), advokato Leono Šostakovskio (*Leon Szostakowski*) (1850–1904), 1894 m. neatlygintiškai gynusio nukentėjusiuosius „Kražių skerdynių“ byloje, bei Melanijos iš Umiastovskių (*Melania z Umiastowskich*) dukra. M. Giedraičio tėvai susituokė 1919 m. rugsėjo 10 d. Vilniuje. Santuokos ceremonija vyko Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčioje (apie tai rašyta laikraštyje *Świat*, nr. 40–48, 1919 m. lapkričio 29 d.), nors santuokos liudijimas įrašytas Vilniaus Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios metrikose. Tuo metu šeima gyveno Vilniuje, L. Šostakovskio statytame name, kuris dažnai buvo vadinamas namu „Po gulbe“

(tuometinis adresas – Mažoji Pogulianka 14). 1944 m. šis įspūdingas namas buvo sugriautas, liko tik vadinamasis „sodininko namelis“. 1926 m. Tadeušas ir Ana paveldėjo buvusias Polubinskių valdas Kotčiną ir Lobzovą netoli Derečino. Kaip jau minėta, Lobzove 1929 m. gimė M. Giedraitis. Beje, Tadeušo vyresnysis brolis Jonas Giedraitis (1886–1959) tuo metu gyveno Kaune ir buvo Lietuvos Respublikos pilietis. Jo dukra Jantina Giedraitytė (Giedraitis) tapo garsia balerina, šoko Vienos ir Buenos Airės teatruose.

Antrasis pasaulinis karas atnešė Giedraičių šeimai daug nelaimių. Jau 1939 m. rugsėjo 21 d. Lobzove sovietinė NKVD suėmė Tadeušą Giedraitį, o 1940 m. balandžio mėnesį jo sutuoktinė Ana, sūnus Mykolas bei dvi dukros – Ana Marija Kazimiera bei Teresė Liudvika buvo ištremti į Vakarų Sibirą, Nikolajevkos kaimą Šiaurės Kazachstane. 1941 m. Vokietijai užpuolus Sovietų Sąjungą, daugelį tuo metu Minsko kalėjime kalintų suimtųjų (taip pat į Minską perkeltų kalinių iš Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo) sovietai 1941 m. birželio 26 d. sušaudė Červenės miške. Čia žuvo ir Mykolo tėvas Tadeušas Giedraitis. Apie tėvo likimą M. Giedraitis ir visa šeima po ilgų paieškų sužinojo tik 1948 m., jau būdami Didžiojoje Britanijoje. Tremtyje Giedraičių šeima išbuvo iki 1941 m. rugpjūčio. 1941 m. liepos 31 d. Lenkijos emigracinei vyriausybei ir SSSR susitarus dėl generolo Władysława Anderso vadovaujamos Lenkijos armijos rytuose formavimo, SSSR amnestavo lenkų tremtinius. Kartu su į šią armiją stojusiais kariais prie jos šliejosi ir daug iš tremties bei įkalinimo vietų paleistų civilių. Giedraičiai prie besiformuojančios generolo Anderso armijos prisijungė Uzbekistane, iš čia 1942 m. išvyko į Iraną. 1944 m. M. Giedraitis, jau būdamas Palestinoje – Gazoje, įstojo į jaunųjų kadetų mokyklą, iš generolo Anderso rankų gavo kariškio pažymėjimą. Kadetų mokyklą baigė 1946 m., karui jau pasibaigus. 1947 m. visa Giedraičių šeima persikėlė į Didžiąją Britaniją. 1947–1951 m. M. Giedraitis Londono universitete studijavo aviacijos inžineriją ir taikomąją matematiką, įgijo aviacijos inžinieriaus specialybę. 1954 m. tapo Didžiosios Britanijos piliečiu. 1951–1965 m. dirbo kaip lėktuvų konstrukcijos ir eksploatacijos specialistas Didžiojoje Britanijoje bei Azijoje (Honkonge 1959–1965 m.). 1966–1989 m. sėkmingai tęsė verslo karjerą kaip įvairių firmų konsultantas, vadybininkas, stebėtojų bei patikėtinių tarybų narys Didžiojoje Britanijoje, Venesueloje, Indijoje, Filipinuose. Nuo 1979 m. M. Giedraitis su šeima nuolat gyveno Oksforde. Su savo sutuoktine Rosemary Virginia Anna Cumpston susituokė 1958 m. Londone. Susilaukė sūnaus – Michalo Grahamo Dowmonto Giedroyčio (g. 1959) ir trijų dukterų – Annos Catherine Astrid Louise (g. 1960), Mary-Rose Helen (g. 1963) ir Melanie Clare Sophie (g. 1968).

M. Giedraičio gyvenimo Oksforde laikotarpis glaudžiai susijęs su garsiuoju Oksfordo universitetu. 1983 m. jis tapo prie universiteto veikiančios Oksfordo sąjungos tarybos (*Oxford Union Society*) patarėju finansų ir administracijos reikalams. 1989 m. už šią konsultacinę veiklą Giedraičiui buvo suteiktas universiteto magistro *honoris causa* vardas. 1986 m. jis buvo išrinktas Oksfordo universiteto Orielio koledžo (*Oriel College*)

draugijos (*Senior Comman Room*) nariu. Po truputį traukdamasis iš veiklos verslo srityje, M. Giedraitis vis labiau atsidavė mokslinei tiriamajai veiklai. XIII–XV a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos bei kunigaikščių Giedraičių giminės istorijos tyrimai tapo pagrindine M. Giedraičio domėjimosi sritimi. Jo, kaip su universitetu bendradarbiaujančio laisvo mokslininko, studijoms ir tyrimams 1966–1979 m. vadovavo žymus istorijos profesorius Pawełas Skwarczyńskis, per Antrojo pasaulinio karą iš Lenkijos pasitraukęs į Didžiąją Britaniją. M. Giedraitis ėmė tyrinėti LDK viduramžių istoriją, daugiausia dėmesio skirdamas Lietuvos christianizacijos bandymams XIII a. pabaigoje – XIV a. (iki 1386 m.), analizavo pasirinkimo tarp Vakarų ir Rytų krikščionybės galimybes. Nuo 1984 m. ėmė skelbti savo tyrimų rezultatus profesionaliuose istorijos mokslo leidiniuose¹. Taip pat visą šį laiką rinko medžiagą apie kunigaikščių Giedraičių giminę, skelbė populiarius istorinius straipsnius². Tuo metu M. Giedraitis gana artimai bendravo ir su garsiuoju savo giminaičiu Jerzy Giedroyciu, Paryžiuje leidusiu itin didelį vaidmenį atlikusį žurnalą *Kultura*.

1989 m. M. Giedraitis su žmona pirmą kartą atvyko į tuo metu jau laisvėjančią Lietuvą. Kaip vizituojuantis mokslininkas skaitė paskaitas tuometiniame Lietuvos pedagoginiame institute (dabartiniame Lietuvos edukologijos universitete). Aplankė savo gimtinę Lobzovą bei Derečiną, kur išvydo sugriautą bažnyčią, kurioje 1929 m. buvo pakrikštytas. 1990 m. M. Giedraitis vėl atvyko į Lietuvą, aplankė giminės lizdą – Giedraičius ir Videniškes. Taip prasidėjo dar vienas M. Giedraičio gyvenimo etapas, kurį žymėjo ne tik bendradarbiavimas su Lietuvos mokslininkais, bet ir mecenatinė veikla. Gausus

¹ Svarbesnės mokslinės publikacijos šiomis temomis: The Rulers of Thirteenth Century Lithuania: A Search for the Origins of Grand Duke Traidenis and his Kin, *Oxford Slavonic Papers*, vol. 17, 1984, p. 3–22; The Arrival of Christianity in Lithuania: Early Contacts (Thirteenth Century), ten pat, t. 18, 1985, p. 1–30; Chrystianizacja Litwy (Pierwsze kontakty – XIII wiek), *Zeszyty Historyczne*, z. 80, 1987, s. 3–32; The Arrival of Christianity in Lithuania: Between Rome and Byzantium (1281–1341), *Oxford Slavonic Papers*, vol. 20, 1987, p. 1–33; Lithuania Options Prior to Kreva (1385), *La Cristianizzazione della Lituania: atti del Colloquio internazionale di storia ecclesiastica in occasione del VI centenario della Lituania cristiana (1387–1987)*, Roma, 24–26 giugno 1987, ed. P. Rabikauskas, Citta del Vaticano, 1989, p. 85–103; The Arrival of Christianity in Lithuania: Baptism and Survival (1341–1387), *Oxford Slavonic Papers*, vol. 22, 1989, p. 34–57; The Ruthenian-Lithuanian Metropolitanates and the Progress of Christianisation (1300–1458), *Nuovi studi storici*, vol. 17: *Le Origini e lo Sviluppo della Cristianita Slavo-Bizantina*, ed. S. W. Świerkosz-Lenart, Roma, 1992, p. 315–342; The Rulers of Thirteenth Century Lithuania: The Theory of Anglo-Saxon Origins, *Lituanistica*, nr. 2, 1994, p. 3–21.

² *The Giedraitis Family: an Excursion into Lithuanian Genealogy and History*, Oxford, 1991; Ród Giedroyciów i tradycje Rzeczypospolitej Wielu Narodów, *Aktualność przesłania paryskiej „Kultury“ w dzisiejszej Europie. Zbiór studiów*, red. Ł. Jasina, J. Kłoczowski, A. Gil, Lublin, 2007, s. 33–42; Rekonstrukcja genealogii i miejsce w historii (na przykładzie klanu Giedroyciów), *Ta pamięć w nas tkwi... Rody Rzeczypospolitej Wielu Narodów w kręgu tradycji i współczesności*, red. I. Goral, A. Gil, J. Kłoczowski, Lublin, 2008, s. 49–66.

būrys Lietuvos mokslininkų XX a. paskutiniojo dešimtmečio pradžioje buvo pakviesti į Oksfordą ir M. Giedraičio bei jo sutuoktinės Rosemary paramos ir globos dėka galėjo stažuotis šiame unikaliame universitetiniame centre. M. Giedraičio dėmesio sulaukė kunigaikščių Giedraičių nekropolis buvusiam Videniškių Atgailos regulinių kanauninkų vienuolyne. M. Giedraičio paaukotomis bei jo iniciatyva surinktomis lėšomis buvo restauruotos šio vienuolyno freskos, paramos sulaukė taip pat vyskupo Merkelio Giedraičio bei kanauninko Mikalojaus Daukšos paminklų Varniuose statybos. M. Giedraičiui labai rūpėjo Videniškių vienuolyno ir Baltadvario restauracija, jis parėmė archeologinius tyrimus Baltadvaryje, Giedraičių vidurinei mokyklai padovanojo nemažai angliškų knygų. O 2008 m. per tūkstantį knygų iš savo asmeninės bibliotekos M. Giedraitis dovanojo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai. Paskutinį gyvenimo dešimtmetį M. Giedraitis skyrė savo šeimos dramos Antrajame pasauliniame kare įamžinimui, kurį vainikavo 2010 m. Oksforde išleista jo knyga su žinomo britų istoriko ir M. Giedraičio bičiulio profesoriaus Normano Davieso įžanga³.

M. Giedraičio gyvenimas tapo nuoširdaus prisirišimo prie savo istorinės Tėvynės, tolerancijos, nesavanaudiškos mecenatystės pavyzdžiu. Ir įrodymu, kad domėjimasis istorija gali paskatinti žmogų jau garbiame amžiuje tapti profesionaliu istoriku. Su velioniu atsisveikinta Oksforde 2018 m. sausio 19 d., o tų pačių metų birželio 2 d. jo urna patalpinta Videniškių bažnyčios Giedraičių koplyčios kriptoje.

Gintautas S l i e s o r i ū n a s
(Lietuvos istorijos institutas)

³ *Crater's Edge: A Family's Epic Journey Through Wartime Russia*, Oxford, 2010 (lenkiškas leidimas: *Na krąwędzi krateru. Wspomnienia*, przeł. M. Ronikier, Kraków, 2010). Neseniai ši knyga išleista ir lietuvių kalba: *Ant kraterio krašto: vienos šeimos kelionės epas per karo meto Rusiją*, vertė A. Vencloviėnė, Vilnius, 2013.